

Fundamentele begrippen van de zondemacht

Bokken

In de Nederlandse vertalingen komen woorden voor, die het, in het kader van dit boek, noodzakelijk maken een aantal woorden uit de Hebreeuwse grondtekst te behandelen.

A. Harige beesten

In het Oude Testament komen wij 59 x het woord *sair* tegen. Het kan de betekenis hebben van harig, behaard, en wordt als zodanig gebruikt in Genesis 27:11 en 23, om het tegenovergestelde van glad aan te geven: de armen van Jakob waren glad en die van Esau behaard. In de Septuaginta werd het vertaald met *dasus*. Dat komen wij in het Nieuwe Testament tegen in de beschrijving van het kleed van kamelenhaar dat Johannes de Doper droeg: *autou* (= zijn kleed) *dasus* (= behaard) *trichos kamijlou* (= haren van een kameel). Ook hier heeft het dus duidelijk een concrete betekenis: behaard als de huid van een dier.

De meest voorkomende betekenis van *sair* is bok. Hiermee wordt meestal een (geiten)bok bedoeld. In 24 gevallen (Leviticus 4:23; 9:3; 23:19 en 16:5; Numeri 7:22 het offer van de stam van Juda en vervolgens van alle stammen, tot de opsomming van alle gebrachte offers in vers 87; 15:24; 28:15 en 30; 29:5, 11, 16 en 19) ontstaat door de combinatie met het woord *ez* – een zelfstandig naamwoord dat geit betekent – iets als de bok van een geit, ofwel een geitenbok(je). Het gaat dus bij dit woord onmiskenbaar om dieren.

Overigens zijn er nog drie andere woorden voor een geit in het Oude Testament:

gadiy, dat 16 x voorkomt, waarvan 9 x in combinatie met *ez*; er wordt een bok(je), een (mannelijke) jonge geit mee bedoeld;

tsaphiy, dat 6 x voorkomt, en waarmee een bok wordt bedoeld;

attuwd of *attud*, dat 29 x voorkomt, en waarmee (geiten)bokken worden bedoeld.

Vertalingen in de Septuaginta

Als we naar de Septuaginta kijken valt daar op, dat *sair* in deze betekenis met drie verschillende woorden werd vertaald: in de meeste gevallen met *chimaros*, maar ook vier maal met *eriphos* en één maal met *tragos*.

Zoeken we deze Griekse woorden in het Nieuwe Testament op, dan vinden we daar:

Twee maal *eriphos* en één maal *eriphion*, die zonder twijfel betrekking hebben op een dier: Matteüs 25:32 en 33 (bokken) en Lucas 15:29 (geitenbokje).

Vier maal *tragos*, alle in de brief aan de Hebreëen, waar zonder enige twijfel de in de tempel geofferde bokken mee worden bedoeld: 9:12, 13 en 19; 10:4.

We zullen nu kort bekijken waar we deze Griekse woorden als vertaling van *sair* in het Oude Testament kunnen vinden, evenals een combinatie van twee woorden in het Hebreeuws die expliciet duidelijk maakt waarom het gaat:

Sair/eriphos

De eerste keer dat we *sair/eriphos* tegenkomen in het Oude Testament is in Genesis 37:31 waar het kleed van Jozef in het bloed van een (geiten)bok wordt gedoopt. De andere vermeldingen vinden we in het boek van de profeet Ezechiël, waar ze betrekking hebben op (geiten)bokken, omdat deze *sairs* worden geofferd in de tempel (43:22, 25 en 45:23).

Sair/tragos

De enige vermelding van *sair/tragos* vinden we in het boek Daniël, waar de koningen van de wereldrijken worden voorgesteld als dieren: de koningen van de Meden en Perzen als een ram met twee horens en de koning van Griekenland als een geitenbok met één horen tussen zijn ogen.

B. Andere woorden in de Septuaginta

Op een aantal plaatsen werd het Hebreeuwse woord *sair* in de Septuaginta niet vertaald met de hiervoor behandelde woorden – die betrekking hebben op dieren – maar met andere woorden.

Sair/mataios

In de Septuaginta wordt in Leviticus 17 voor *sair* het woord *mataios* gebruikt. De SV vertaalt het in Leviticus 17:7 met 'duivelen' en de NBG'51 met 'veldgeesten', maar de NBV met 'bokken', die als goden werden vereerd, en zoals wij zullen zien is die weergave terecht. Want waar gaat het hier om?

Er moest goed geregeld worden dat de Israëlieten offers brachten aan de God Die hen uit Egypte had geleid, en Die Zich aan hen had bekendgemaakt als JWHW. Andere volken bouwden overal altaren en offerden aan goden in de vorm van dieren en hemellichamen. Toen Mozes lang weg bleef, omdat hij met de Engel van het Verbond sprak, gingen ook de Israëlieten zich een god in de vorm van een dier maken: het gouden kalf. Later herhaalde die geschiedenis zich, toen tien stammen zich van het huis van David afscheidden en zich op allerlei wijzen daarvan wilden onderscheiden, onder andere door gouden kalveren te maken (zie de hierna volgende behandeling van *sair/eidōl*). In de Wet werd vastgelegd dat offers alleen op de plaats en wijze gebracht mochten worden, als God hen had gezegd. Dit om te voorkomen dat de Israëlieten zich voorstellingen zouden gaan maken van een god, zoals de andere volken, en dus niet meer hun enige en waarachtige God zouden aanroepen. In Leviticus 17:3,4,8 en 9 staat, dat wie een dier slacht en offert op een andere plaats dan de tabernakel of tempel, schuldig is aan het bloed van het dier dat hij heeft vergoten, en gedood moet worden. Het principe is daarom dat zo iemand tevergeefs een dier heeft gedood in de mening daarmee God te dienen. Dat wordt in de Bijbel 'ijdelheid' genoemd. Dit offeren is geen offeren aan God, maar aan afgoden. Zoals we hebben gezien, heeft het Hebreeuwse woord *sair* in alle onderzochte gevallen de betekenis van een dier. Dit is hier ook veel aannemelijker dan dat het plotseling 'duivelen' zou betekenen. De NBV luidt dan ook:

"Men mag geen offerdieren meer slachten voor bokken die als goden vereerd worden."

Het gebruik in het Nieuwe Testament bevestigt dat de vertalers die de Septuaginta samenstelden, juist vanwege het principe dat achter het gebruik van het woord *sair* in Leviticus 17:7 ligt, het woord *mataios* hebben gebruikt. We komen het, met de verwante woorden *mataioligia*, *mataialogos*, *mataiōmai*, *mataiotees* en *mateen* altijd tegen in de betekenis van ijdel, leeg, hol, zonder inhoud, zonder dat het iets brengt, vergeefs. Alle passages tonen dit aan:

"Door dit spoor te verlaten zijn sommigen vervallen tot ijdel gepraat (*mataioligia*) ..." (1 Tim 1:6)

"... het zijn ijdele praters (*mataialogos*) en misleiders ..." (Tit 1:10)

"Immers, hoewel zij God kenden, hebben zij Hem niet als God verheerlijkt of gedankt, maar hun overleggingen zijn op niets uitgelopen (*mataiōmai*), en het is duister geworden in hun onverstandig hart." (Rom 1:21)

"De goden zijn, in mensengedaante tot ons neergedaald ... En de priester van Zeus-voor-de-stad bracht stieren en kransen aan bij het poortgebouw en wilde met de scharen offeren. Maar toen de apostelen Barnabas en Paulus dat hoorden, scheurden zij hun mantels en sprongen naar voren onder de schare, uitroepende: Mannen, wat doet u daar? Ook wij zijn maar zwakke mensen zoals u en verkondigen, dat u zich van dit ijdel bedrijf (*mataios*) moet bekeren tot de levende God ..." (Hand 14:11-15)

"De Here weet, dat de overleggingen van de wijzen vruchteloos (*mataios*) zijn." (1 Kor 3:20)
 "... en indien Christus niet is opgewekt, dan is uw geloof zonder vrucht (*mataios*), dan bent u nog in uw zonden." (1 Kor 15:17)
 "... want dat is nutteloos en doelloos (*mataios*)." (Tit 3:9)
 "Indien iemand meent godsdienstig te zijn en daarbij zijn tong niet in toom houdt, maar zijn hart misleidt, diens godsdienst is waardeloos (*mataios*)." (Jak 1:26)
 "... wetende dat u niet met vergankelijke dingen, zilver of goud, bent vrijgekocht van uw ijdele wandel (*mataios*) ..." (1 Pet 1:18)
 "Want de schepping is aan de vruchteloosheid (*mataiotees*) onderworpen ..." (Rom 8:20)
 "Dit zeg ik dan en betuig ik in de Here, dat u niet langer mag wandelen zoals de heidenen wandelen, in de ijdelheid (*mataiotees*) van hun denken ..." (Efez 4:17)
 "Want met holle (*mataiotees*), hoogdravende klanken verlokken zij door vleeselijke begeerten en door ongebondenheid hen, die zich ternauwernood aan hen, die in dwaling verkeren, onttrekken." (2 Pet 2:18)
 "Tevergeefs (*mateen*) eren zij Mij, omdat zij leringen leren, die geboden van mensen zijn." (Mat 15:9; Mar 7:7)

Hiermee is duidelijk dat er geen enkele Bijbels gefundeerde reden is om uit te gaan van iets anders in Leviticus 17:7, dan de normale betekenis van het woord *sair*, namelijk bokken.

Sair/eidōl

Een aan Leviticus 17 gerelateerde situatie zien we in 2 Kronieken 11. Hier wordt concreet aangegeven dat de eerste koning van het tienstammenrijk Israël offerplaatsen bouwde, om de bokken en kalveren, die zij als afgoden in plaats van of naast de enig ware God vereerden, te offeren, zoals de NBV terecht weergeeft, waar de SV weer 'duivelen' en de NBG⁵¹ 'veldgeesten' gebruiken.

"Jerobeam had namelijk zelf priesters aangesteld voor de offerplaatsen en voor de bokken, en ook voor de stierenbeelden die hij had laten maken." (2 Kron 11:15 NBV)

De Septuaginta gebruikt hier *eidōl*. Dit woord, en de verwante woorden *eidōlīen*, *eidōluthuton*, *eidōlatrīa*, *eidōlatrees* en *eidōlon*, komen wij ook veelvuldig tegen in het Nieuwe Testament.

De stam van het woord houdt iets concreets in, wat je kent, weet, kunt zien. Plato noemde de zichtbare dingen (*eidōl*) afbeeldingen van de wereld van de ideeën. Voor hem waren de zichtbare dingen het niet-werkelijke en niet-ware. Drie voorbeelden uit vele in het Nieuwe Testament van dit gebruik:

"Want wij hebben zijn ster in het Oosten gezien ..." (Mat 2:2)

"... uw Vader weet, wat u nodig hebt ..." (Mat 6:8)

"En daar Jezus hun overleggingen kende ..." (Mat 9:4)

In het klassieke Grieks wordt met *eidōl* een beeld of afbeelding bedoeld, vooral van een mens; slechts sporadisch gaat het om een afgodenbeeld. Wat wij hierbij moeten bedenken is dat een spiegelbeeld in het water voor een Griek een *eidōlon* is. Een spiegelbeeld is niet de werkelijkheid zelf, maar de weergave daarvan. Een *eidōlon* is dus iets onwerkelijks, want als je je spiegelbeeld in het water wilt aanraken, is er niets. Ook spoken en wezens uit de onderwereld zijn *eidōlon*.

In de Septuaginta wordt *eidōl* gebruikt voor godenbeelden en heidense goden. Hier zit de gedachte achter dat zij het niet-ware, het niet-bestaande zijn. Zij zijn, zoals uit bijvoorbeeld Jesaja 44 blijkt, niet-zijnd, 'nietsen', want God is de werkelijkheid, de Ware. Dat dit woord opzettelijk zo is gekozen door de Griekse vertalers, blijkt uit het feit dat het normale Griekse woord voor godenbeeld, *agalma*, zorgvuldig werd vermeden

Het woord *eidōs* wordt in het Nieuwe Testament dan ook gebruikt voor een vorm, gedaante, verschijning:

"... en de heilige Geest in lichamelijke gedaante als een duif op Hem neerdaalde ..." (Luc 3:22)

"U hebt nooit zijn stem gehoord of zijn gedaante gezien." (Joh 5:37)

"En het gebeurde, terwijl Hij in het gebed was, dat het aanzien van zijn gezicht anders werd, en zijn kleding werd stralend wit." (Luc 9:29)

"... want wij wandelen in geloof, niet in aanschouwen ..." (2 Kor 5:7)

"... en geheel uw geest, ziel en lichaam moge bij de komst [verschijning] van onze Here Jezus Christus blijken in alle dele onberispelijk bewaard te zijn." (1 Tes 5:23)

We geven hier van elk hiervoor genoemd woord één voorbeeld uit Paulus' eerste brief aan de Korintiërs, om duidelijk te maken wat de betekenis in de Bijbel daarvan is:

"Want indien iemand u, die kennis hebt, [aan tafel] ziet aanliggen in een afgodentempel (*eidōlien*) ..." (1 Kor 8:10)

"Daarom, mijn geliefden, ontvlucht de afgoderij (*eidōlatría*)!" (1 Kor 10:14)

"Wordt ook geen afgodendienaars (*eidōlatres*) ..." (1 Kor 10:7)

"Wat wil ik hiermee zeggen? Dat een afgodenoffer (*eidōluthuton*) iets is, of dat een afgod (*eidōlon*) iets is?" (1 Kor 10:19)

Nee, het antwoord luidt: dat kan niet, want een *eidōl* is immers een niets. Er is daarom geen reden om aan te nemen dat 2 Kronieken 11:15 ons iets anders vertelt, dan dat de Israëliëten bokken vereerden, evenals kalveren, terwijl zij wisten dat zij niets waren en niets konden.

Sair/daimonia

Er is nog een andere vertaling van *sair*, namelijk *daimonion*. Dit woord levert nogal wat misverstanden op, mede in verband met de foutieve weergave daarvan met 'duivel(en)' in de Staten Vertaling. Het gaat hier, samen met een ander Hebreeuwse woord (*shed*) dat in de Septuaginta werd vertaald met *daimonion*, om demonen, boze geesten. Zie *Demonen* in deze studieserie.

C. De zondebok

Er is in dit verband nog een belangrijke kwestie rondom bokken, waarover veel misverstanden bestaan. In Leviticus 16 komen we in het Hebreeuws vier maal het woord *azazel* tegen: in de verzen 8, 10 (2x) en 26. In de NBG'51 is het onvertaald gebleven. Wat de betekenis van het woord zelf is, is onzeker. Maar uit wat in dit hoofdstuk wordt verteld, is duidelijk wat er mee wordt bedoeld.

Het onderwerp is de grote Verzoendag. Op die dag werden er verschillende offers gebracht. daaronder waren twee geitenbokken. Wat daarmee moest gebeuren, wordt als volgt uitgelegd:

"Hij zal ook de beide bokken nemen, en hij zal die stellen voor het aangezicht van de HEERE, aan de deur van de tent van de samenkomst. En Aäron zal de loten over die twee bokken werpen: een lot voor de HEERE, en een lot voor de weggaande bok. Dan zal Aäron de bok, waarop het lot voor de HEERE zal gekomen zijn, toebrengen, en zal hem tot zondoffer maken. Maar de bok, waarop het lot zal gekomen zijn, om een weggaande bok te zijn, zal levend voor het aangezicht van de HEERE gesteld worden, om door hem verzoening te doen; opdat men hem als een weggaande bok naar de woestijn uitlate." (Lev 16:7-10 SV – voor de hedendaagse lezer aangepast)

Waar in de SV en de LV sprake is van een 'weggaande bok', is in de NBG'51 en andere vertalingen sprake van 'voor Azazel'. In het kort komt het hierop neer dat er geloot werd wat het lot van elk van de bokken zou zijn: geslacht en als zondoffer op het altaar van de HEERE gebracht of weggezonden worden. Enkele verzen later kunnen wij zien hoe dit in de praktijk werd gebracht:

“En Aäron zal zijn beide handen op het hoofd van de levende bok leggen, en zal daarop alle ongerechtigheden van de kinderen van Israël, en al hun overtredingen, naar al hun zonden, belijden; en hij zal die op het hoofd van de bok leggen, en zal hem door de hand van een man, die voorhanden is, naar de woestijn uitlaten. Zo zal de bok op zich al hun ongerechtigheden in een afgezonderd land wegdragen; en hij zal die bok in de woestijn uitlaten ... En die de bok, welke een weggaande bok was, zal uitgelaten hebben, zal zijn kleren wassen, en zijn vlees met water baden ...” (Lev 16:21, 22 en 26 SV – voor de hedendaagse lezer aangepast)

Iemand moest dus die bok naar de woestijn brengen en hem daar loslaten. De bedoeling was dat die bok nooit meer zou terugkeren. Dit is uiteraard een beeld voor de volledige vergeving van de zonden, die bij het opleggen van de handen waren beleden. Ze zijn weg, vergeten, en komen nooit meer terug op het hoofd van de zondaar. Het zou daarom onbegrijpelijk zijn als de bok was bedoeld voor een persoon of wezen, en daarom naar hem moest worden gestuurd. Hij werd in de woestijn losgelaten, en niet bij iemand bezorgd; de bok ging ook niet uit eigen beweging naar iemand toe.

De verwarring die ontstaat, is dat *azazel* in de genoemde vertalingen van zelfstandig naamwoord tot persoonsnaam is gemaakt door de beginhoofdletter. Dit is uiteraard ingegeven door het geloof dat het om een kwade god gaat, waarschijnlijk in de vorm van een bok. Dat begint al sterk te lijken op de Griekse *satyr* (zie bij D hieronder), en vervolgens op de traditionele voorstelling van de ‘duivel’ of ‘satan’. Maar stel dat het zo zou zijn dat de bok bestemd was voor een ‘duivel’ of ‘satan’, zou die zich dan in die woestijn bevinden? Waarom werd die bok dan naar hem toe gestuurd? Als genoegdoening? Als wraak? En wat zou de ‘duivel’ of ‘satan’ daar dan aan hebben, of mee moeten doen?

D. Satyrs

Soms komen we in verklaringen van woorden merkwaardige dingen tegen. Zo wordt er een verband gelegd tussen de Hebreeuwse *sair* en de Griekse *satyr*, die we kennen uit de mythologie als een ‘sater’. Volgens van Dale: ‘een halfgod, voorgesteld als een kleine man met korte staart en bokkenpoten, geil en plaagziek van aard; meer algemeen wordt er ook een wellusteling mee aangeduid’. Dit zou dan in Bijbelse zin betrekking hebben op een door de ‘duivel’ bezeten bok of ander dier, zoals de zwijnen van Gadara in het Nieuwe Testament. Maar wanneer wij daar het gebruikte woord opzoeken, vinden we ‘zwijn’, het Griekse *choiros*. Het woord *satyr* komt in de hele Bijbel niet voor, dus kunnen we het verder buiten beschouwing laten.

Jan Koert Davids

Alle passages uit de NBG'51 vertaling, tenzij anders vermeld. Ze zijn ontdaan van ouderwets en formeel taalgebruik.